

تحلیل هفته

شماره: 480

(10-15 سرطان 1404 هـ ش)

بررسی نقش سازمان همکاری اسلامی در بازخوانی مواضع کشورهای اسلامی

این نشریه هفته‌وار، تحلیل رویدادهای مهم سیاسی، اقتصادی، امنیتی و اجتماعی افغانستان و منطقه است که به زبان‌های پشتو، دری، انگلیسی و عربی توسط مرکز مطالعات استراتژیک و منطقه‌ای تهیه و نشر می‌گردد.

آنچه درین شماره می خوانید:

- بررسی نقش سازمان همکاری اسلامی در بازخوانی مواضع کشورهای اسلامی 3
- نقش نشست های سازمان در تعیین مواضع کشورهای اسلامی 3
- آیا مواضع سازمان به سیاست های اجرایی اعضا تبدیل می شود؟ 4
- نگاهی به محتوای بیانیه آخرین نشست 5
- نتیجه گیری 7
- پیشنهادات 7
- منابع 8

بررسی نقش سازمان همکاری اسلامی در بازخوانی مواضع کشورهای اسلامی

مقدمه

در نشست اخیر سازمان همکاری اسلامی در اواخر ماه جون ۲۰۲۵ که در استنبول ترکیه برگزار شد، به عنوان پنجاه و یکمین نشست وزرای خارجه کشورهای عضو سازمان، که به بررسی تحولات نگران کننده در جهان اسلام، به ویژه تشدید بحران غزه و تنش های فزاینده میان ایران و اسرائیل تمرکز داشت. در این نشست، وزرای خارجه کشورها از سیاست های اسرائیل انتقاد کرده و خواستار همبستگی واقعی میان کشورهای مسلمان در برابر نقض حقوق بشر و تجاوزات منطقه ای شدند. رئیس جمهور ترکیه نیز با تأکید بر نقش جهان اسلام در شکل دهی به نظم جهانی عادلانه تر، خواهان پایان دادن به تفرقه و تقویت دیپلماسی مشترک شد. همچنین، مقامات کشورهای اسلامی از جمله جمهوری اسلامی ایران، اندونزی، مالزی و پاکستان مواضع هماهنگی در حمایت از ملت فلسطین و ضرورت اقدام فوری جهان اسلام اتخاذ کردند. در اخیر این نشست با صدور بیانیه ای مشترک که در آن عدالت، صلح و همکاری اسلامی به حیث اولویت تأکید شد؛ پایان یافت.

سازمان همکاری اسلامی پس از سازمان ملل متحد به عنوان دومین نهاد بین المللی بزرگ از نظر تعداد اعضا، از جایگاهی منحصری در نظام بین الملل برخوردار است. این سازمان که در سال ۱۹۶۹ با هدف دفاع از مقدسات اسلامی و تقویت همبستگی امت اسلامی تأسیس شده هم اکنون بستری برای هماهنگی سیاسی، همکاری اقتصادی، فرهنگی، و دفاع از حقوق مسلمانان در سراسر جهان فراهم کرده است.^۱ همچنین این سازمان علی رغم نبود وحدت استراتژیک و اختلافات میان اعضا تلاش کرده در پشتیبانی از آرمان فلسطین، حمایت از اقلیت های مسلمان در کشورهای غیر اسلامی، مبارزه با اسلام هراسی نقش بازی کند. بناء در این نوشته تلاش شده است تا نقش تاریخی این سازمان، تأثیر گذاری نشست های این سازمان در سیاست گذاری کشورهای عضو و محتوایی بیانیه آخرین نشست به تحلیل گرفته شود.

نقش نشست های سازمان در تعیین مواضع کشورهای اسلامی

طوری که در فوق تذکر یافت، تا کنون حدود پنجاه و یک مرتبه میان اعضای سازمان همکاری اسلامی نشست های متعددی با محوریت تحولات مهم جهان اسلام برگزار گردیده که به برخی از آنها اشاره می کنیم. چنانچه نخستین نشست این سازمان در ۲۲ سپتمبر ۱۹۶۹م در شهر رباط، پایتخت مراکش برگزار شد، که در پی آتش سوزی عمدی مسجد الاقصی توسط صهیونیست ها صورت گرفته بود.^۲ همچنان در سال ۲۰۱۲ نشست فوق العاده در مکه مکرمه در خصوص خشونت ها در سوریه برگزار گردید که طی آن، عضویت سوریه در این سازمان تعلیق گردید. اما اکنون با رویکار آمدن حکومت جدید به رهبری احمدالشرع مجدداً فعال شده است.^۳ همچنان در سال ۲۰۲۱ در اسلام آباد نشست وزرای خارجه با محوریت بحران انسانی در افغانستان برگزار گردید که در نتیجه صندوق امانت بشردوستانه افغانستان تحت نظارت بانک توسعه اسلامی ایجاد

گردید.⁴ در سال 2023 در شهر ریاض عربستان سعودی نشست اضطراری با حضور سران کشورهای اسلامی با محوریت جنگ غزه آغاز گردید که طی آن خواستار آتش بس فوری پایان محاصره و ارسال کمک‌های بشردوستانه شدند.⁵ اخیراً نشست فوق العاده برای بررسی تجاوز رژیم صهیونیستی به ایران برگزار شد که طی آن با صدور بیانیه‌ای اقدام اسرائیل علیه ایران را محکوم کرده خواستار توقف جنگ شدند. بر این اساس دیده می‌شود که این سازمان با توجه به تحولات مهم جهان اسلام در حمایت از مسائل امت اسلامی همواره جلسه برگزار نموده با حضور اکثریت اعضای 57 گانه اش بیانیه‌های صادر کرده است.⁶

بی‌تردید سازمان همکاری اسلامی از بدو تأسیس تا کنون در برخی حوزه‌ها، دستاوردهای قابل توجهی داشته است. شاید نخستین موفقیت این سازمان تثبیت جایگاه آن به عنوان تنها نهاد یا مرجع امت اسلامی در سطح جهانی باشد که توانسته همواره در قضایای بزرگ امت چون قضیه فلسطین، روهینگیا، کشمیر، افغانستان و سوریه نمایندگان کشورهای اسلامی را تحت یک سقف جمع نموده صدای جمعی آن‌ها را به جهان منتقل کند. همچنان این سازمان توانسته نهادهای دیگری چون بانک توسعه اسلامی، مؤسسه آموزشی و فرهنگی (ISESCO) را تشکیل دهد⁷ و در کنار این ساختارهای چون گروه تماس ویژه و نشست‌های اضطراری و موفقیت نسبی در صدور بیانیه‌های مشترک در واکنش به قضایای امت؛ توانایی خویش را در ساماندهی اقدامات هماهنگ نشان دهد. در کنار این دستاوردها، سازمان همکاری اسلامی با چالش‌های متعددی نیز مواجه می‌باشد که در پائین به برخی از آن‌ها پرداخته خواهد شد، اما قبل از آن باید به این پرسش پاسخ ارائه شود که آیا مواضع سازمان به سیاست‌های اجرایی اعضا تبدیل می‌شود و یا خیر؟

آیا مواضع سازمان به سیاست‌های اجرایی اعضا تبدیل می‌شود؟

هرچند پاسخ دقیق به این پرسش نیازمند بررسی دقیق رفتار سیاسی و کارکردهای کشورهای عضو در سازمان است. در این صورت می‌توان گفت برخی از کشورها در موضوعاتی چون مسئله فلسطین که همواره یکی از موضوعات محوری سازمان بوده است. با آنکه مواضع سازمان عمدتاً جنبه توصیه‌ای و غیر الزام آور را دارا می‌باشند، اما تعدادی از کشورهای اسلامی چون ایران، اندونزی، مالیزیا، و... تاکنون اسرائیل را به رسمیت نشناختند و با آن هیچ تعاملی ندارند در حالیکه تعدادی زیادی از کشورهای اسلامی دیگر وجود دارد در تعامل با اسرائیل محافظه کارانه عمل نموده در سیاست خویش در پیوند به قضیه فلسطین هیچ تغییری نیاورده اند بلکه در مواردی روابط خویش با اسرائیل را توسعه بخشیدند. همچنان نمونه‌های دیگری از تغییر در سیاست کشورهای اسلامی قابل مشاهده است. در ابتدا نمونه واضح آن امارت اسلامی افغانستان می‌تواند باشد، چون پس از بازگشت به قدرت در سال 2021 با اتخاذ سیاستی متوازن، مبتنی بر تعامل محتاطانه با جهان اسلام و تأکید بر استقلال سیاسی علی‌رغم اینکه از سوی کشورهای غربی در انزوا به سر می‌برد؛ به یک شریک منطقه‌ای در بعد اقتصادی و سیاسی تبدیل شده است که می‌تواند به حضور آن در نشست‌های سازمان همکاری اسلامی و گفتگو با کشورهای همسایه همراه بوده باشد. همچنان تغییرات

تدریجی که در روابط عربستان سعودی و ایران در سال‌های اخیر به وجود آمده است طوریکه روابط دیپلماتیک میان این دو کشور از سر گرفته شده است. می‌تواند نقطه عطفی در کاهش تنش‌های فرقه‌ای و تقویت همکاری و همگرایی اسلامی محسوب شود. در کنار این موانع و چالش‌های وجود دارند که اهداف سازمان همکاری اسلامی را نامتحقق می‌سازند که در ذیل به برخی آن‌ها خواهیم پرداخت:

ضعف ساختاری سازمان همکاری‌های اسلامی: شاید جدی‌ترین مانع در عدم اجرایی شدن بیانیه‌های سازمان همکاری اسلامی، فقدان ابزارهای حقوقی و سازمانی برای الزام اعضاء جهت اجرایی شدن تصمیمات جمعی؛ به گونه‌ایکه مهمترین پیشنهادات این سازمان از قبیل تشکیل ارتش اسلامی، محکمه قضایی اسلامی، بازار مشترک اسلامی یا تحریم رژیم صهیونیستی همواره از سوی اعضاء در اسناد رسمی تأکیده شده تصویب گردیده است اما هیچ‌گاه به مرحله اجرائی نرسیده سبب شده است مصوبات در سطح بیانیه باقی بمانند. همچنان عدم برنامه‌ریزی مشخص و پروژه محور به جای تمرکز بیش از حد بر نشست‌های دوره‌ای در صورت فقدان کدام کمیسیون نظارتی مستقل در درون سازمان؛ بی‌تردید همه‌ای این چالش‌ها و موانع، اثر گذاری اولویت‌های سازمان را کاهش داده بر عدم اجرائی شدن بیانیه‌ها افزوده است.

دوگانگی در منافع سیاسی و استراتژیکی: مانع بنیادین دیگر که موجب تضعیف اجماع و انسجام در سازمان همکاری اسلامی می‌شود؛ دوگانگی در منافع سیاسی و استراتژیکی کشورهای عضو سازمان علی‌رغم اشتراکات دینی و فرهنگی شان می‌باشد. طوریکه این کشورها از نظر سیاست خارجی، روابط با قدرت‌های جهانی و ائتلاف‌های منطقه‌ای رویکرد گوناگون و گاه متعارض را در برابر یکدیگر اتخاذ کرده اند. چنانچه روابط کشورهای عضو، با امریکا، چین و روسیه در کنار منافع اقتصادی و رقابت‌های ژئوپولیتیکی باعث اتخاذ مواضع متضاد شده است. مثل رقابت ایران و عربستان سعودی بر سر موضوعاتی چون سوریه، یمن، لبنان و... همچنان نزدیکی برخی اعضا به بلوک‌های غربی؛ چون روابط استراتژیک ترکیه با ناتو یا وابستگی اقتصادی بسیاری از کشورهای خلیج به امریکا همه و همه من حیث چالش بر همگرایی اسلامی سبب شده است که در پیوند به قضایای امت مواضع متناقض اتخاذ گردد.⁸

فشارهای مستقیم و غیر مستقیم قدرت‌های غربی: مانع مهمی که بر عملکرد و مواضع سازمان تاثیر گذار است فشارهای مستقیم و غیر مستقیم قدرت‌های غربی به خصوص ایالات متحده امریکا به کشورهای عضو می‌باشد. این فشارها ممکن است در بعد اقتصادی، امنیتی و یا رسانه‌ای باشند طوریکه برخی کشورها اسلامی از حیث مالی به کمک‌های غربی وابسته می‌باشند، برخی دیگر نیازمند سرمایه گذاری کشورهای غربی، در حالیکه برخی هم نگران وضع تحریم‌های سیاسی در خصوص اتخاذ مواضع صریح در برابر تجاوزات رژیم صهیونیستی یا نقض حقوق مسلمانان هستند؛ این فشارها استقلال تصمیم گیری کشورهای اسلامی را محدود کرده قابلیت سازمان در خصوص نمایندگی از اراده امت اسلامی را زیر سوال برده است.

نگاهی به محتوای بیانیه آخرین نشست

طوری‌که اشاره شد آخرین نشست سازمان همکاری اسلامی به تاریخ 21 و 22 جون سال جاری میلادی در استنبول ترکیه برگزار گردید. البته این نشست جهت بررسی تحولات نگران کننده در جهان اسلامی به خصوص تجاوزات اخیر اسرائیل به ایران، سوریه و لبنان و همچنان تقویت وحدت اسلامی در برابر تهدیدات منطقه‌ای و بین‌المللی برگزار گردید. هرچند قطعنامه این نشست حاوی 33 شماره می‌باشد که به چالش‌های مختلف امت اسلامی پرداخته است، اما محورهای اصلی این نشست را محکومیت اقدامات وحشیگرانه اسرائیل در منطقه، حمایت از ملت فلسطین و تأکید بر ضرورت تقویت دیپلماسی جمعی کشورهای اسلامی بود که در بیانیه پایانی این نشست زیر عنوان "بیانیه استنبول" منتشر شد. چنانچه در شماره ششم این بیانیه مبنی به نسل‌کشی رژیم صهیونیستی در غزه آمده است. "اقدامات اسرائیل، به‌عنوان قدرت اشغالگر، در استفاده از گرسنگی به‌عنوان روشی برای نسل‌کشی از طریق ممانعت از ورود کمک‌های بشردوستانه و جلوگیری از اجرای وظایف سازمان‌های بشردوستانه سازمان ملل با هدف آواره کردن اجباری جمعیت فلسطینی را محکوم می‌کنیم. در این راستا، خواستار رد هرگونه آوارگی اجباری مردم فلسطین، باز شدن فوری گذرگاه‌ها و مرزها، ارسال بدون مانع و کافی کمک‌های بشردوستانه و تأمین حفاظت از جمعیت غیرنظامی فلسطینی هستیم."⁹

نظر به این بیانیه و همچنان قطعنامه‌های دیگر سازمان از بدو تأسیس، بر می‌آید مسئله فلسطین موضوع محوری مأموریت سیاسی و اخلاقی این سازمان بوده و همواره فعالیت‌های اشغال‌گرایانه رژیم صهیونیستی اسرائیل را محکوم کرده است. در حالیکه دیده می‌شود که با گذشت نزدیک به دو سال، اسرائیل از انجام هیچ نوع جنایتی علیه مردم مظلوم غزه دریغ نورزیده است؛ اما این سازمان پیوسته محکوم نموده خواستار هیچ نوع اقدام عملی اعضای سازمان نگردیده است. در همین حال در شماره سیزدهم بیانیه امسال در پیوند به حمله نظامی اسرائیل علیه ایران آمده است. "تجاوز اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران را به‌شدت محکوم می‌کنیم، بر نیاز فوری به توقف حملات اسرائیل تأکید می‌کنیم و نگرانی عمیق خود را از این تشدید خطرناک که وضعیت انسانی، اقتصادی و زیست‌محیطی منطقه را تهدید می‌کند، ابراز می‌داریم."¹⁰ اما با گذشت یکی دو روز در پی حمله موشکی ایران به پایگاه امریکایی العدید در قطر، با آنکه هیچ خطر و آسیبی متوجه قطر نگردیده بود، اما صدای محکومیت کشورهای اسلامی بیشتر از اسرائیل خبرساز شده بود.

ناگفته نباید گذاشت که هرچند موضوع افغانستان از محورهای اصلی در نشست اخیر نبود اما من حیث یکی از محورهای جانبی مهم مورد توجه وزرای خارجه سازمان قرار گرفته است. چنانچه مالزیا و قرغیزستان موضوع ادغام افغانستان در جامعه جهانی را به طور ضمنی در قالب نشست‌های جانبی و دیدارهای دیپلماتیک مورد توجه قرار داده‌اند.¹¹ چنانچه پیش از این در دیدار و گفتگوی رئیس اداره جنوب آسیا در وزارت خارجه ترکیه با نماینده ویژه سازمان همکاری اسلامی برای افغانستان، بر ضرورت تداوم تعامل سازنده

با حکومت کنونی افغانستان تأکید شده خواستار حمایت مؤثر ترکیه از مردم افغانستان در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و بشردوستانه شده بود.¹²

در این نشست حدود بیش از 40 وزیر امور خارجه به صورت مستقیم در این نشست حضور داشتند¹³ که بیانگر سطح بالای مشارکت و اهمیت و حساسیت تحولات منطقه‌ای به خصوص تجاوزات اسرائیل علیه فلسطین و ملت‌های مسلمان است.

نتیجه‌گیری

با بررسی نقش سازمان همکاری اسلامی در تنظیم و هدایت کشور های اسلامی در سطح گفتمان و همگرایی ظاهری در خلال نشست‌های دوره‌ای و بیانیه‌های صادر شده نقش خوبی بازی کرده است. اما با توجه به موارد فوق بازخوانی موضع در دیپلماسی سازمان همکاری اسلامی، مفهوم بازنگری بنیادین در رویکرد ها، اولویت‌ها و ابزار تعامل کشورهای اسلامی در چارچوب سیاست خارجی آن‌ها را ارائه می‌کند؛ طوریکه در مواجهه با تحولات پیچیده جهانی؛ بررسی ضعف سازمان و ناکارای ساختارهای موجود در آن را به ضرورتی جدی تبدیل کند. بنابراین ممکن است این بازخوانی در مرحله نخست مستلزم عبور از دیپلماسی واکنشی و غیر فعال به سمت سیاست گذاری فعال که مبتنی بر منافع مشترک و ارزش‌های اسلامی است، باشد. همچنان این موضوع می‌تواند مفهوم پذیرش تنوع در میان امت اسلامی را در کنار حفظ وحدت استراتژیک و تأکید بر حل اختلافات از طریق گفتگو در سازمان نه از طریق قدرت‌های غربی و شرقی؛ ارائه بدارد. در این صورت امید می‌رود مسئله فلسطین، بحران انسانی، فقر علمی و اقتصادی و ... به مثابه محور سیاست خارجی مشترک کشورهای اسلامی شناخته شود.

پیشنهادهای

1. ضرورت است جهت تبدیل بیانیه‌های سازمان به چارچوب سیاست گذاری الزام شده بر اعضا یک مکانیسم حقوقی الزام آور در سازمان ایجاد شود.
2. با ایجاد صندوق مشترک اسلامی مستقل از کمک‌های سیاسی محور، استقلال اقتصادی سازمان تقویت شود.
3. برای پیگیری اجرای مصوبات سازمان از سوی کشورهای عضو یک کمیسیون مستقل نظارتی تأسیس شود.
4. برای حل اختلافات میان اعضا حتی گروه‌ها در یک کشور اسلامی به جای قدرت‌های غربی و شرقی از طریق گفتگو در سازمان کار گرفته شود.

منابع

1. منظمة التعاون الإسلامي: تاريخ المنظمة، [لينك](#):
2. منبع سابق
3. اتحاد وكالات انباء دول منظمة التعاون الإسلامي: با تصمیم وزرای خارجه سوریه عضویت خود در سازمان همکاری اسلامی را از سر گرفت، 8 مارچ 2025، [لينك](#):
4. الجزيرة نت: أقرت إنشاء صندوق إغاثي لأفغانستان.. ماذا تعرف عن منظمة التعاون الإسلامي؟ 7 مارچ 2022، [لينك](#):
5. الجزيرة نت: قمة الرياض تطالب بقرار ملزم لوقف حرب غزة وحظر الأسلحة لإسرائيل، 2024/11/11، [لينك](#):
6. اتحاد وكالات انباء دول منظمة لتعاون الإسلامي؛ سازمان همکاری اسلامی، [لينك](#):
7. منظمة التعاون الإسلامي: الجامعات الإسلامية، [لينك](#):
8. خبرگزاری جمهوری اسلامی: سازمان همکاری های اسلامی در بوته آزمایشی دیگر، 1391، [لينك](#):
9. OIC: إعلان إسطنبول الصادر عن الدورة الحادية والخمسين لمجلس وزراء خارجية الدول الأعضاء في منظمة التعاون الإسلامي "منظمة التعاون الإسلامي في عالم متغير" إسطنبول، الجمهورية التركية 25 – 26 ذو الحجة 1446 هـ 21-22 يونيو 2025، [لينك](#):
10. سفارت جمهوری اسلامی ایران استکهلم، قطعنامه شماره 51/69 pol، 1404/4/10 ه.ش، [لينك](#):
11. خبرگزاری توانا: مالیزيا وقرقیزستان: افغانستان باید به جامعه جهانی بازگردد، 26 جون 2025، [لينك](#):
12. اتحاد وكالات انباء دول منظمة التعاون الإسلامي: المبعوث الخاص للأمين العام لمنظمة التعاون الإسلامي لأفغانستان يلتقي المدير العام لإدارة جنوب آسيا بوزارة خارجية تركيا، 9 مارچ 2025، [لينك](#):
13. آمو: پنجاه ویکمین نشست شورای وزیران خارجه سازمان همکاری اسلامی در استانبول آغاز شد، 31 جوزای 1404ش، [لينك](#):

مرکز مطالعات استراتژیک و منطقوی یک نهاد مطالعاتی غیردولتی و غیرانتفاعی می باشد که در سال ۱۳۸۸ خورشیدی در شهر کابل بنیان نهاده شده است. این مرکز از طریق پژوهش های دقیق و بی طرفانه خویش به منظور ارزیابی و غنای پالیسی ها در افغانستان و منطقه فعالیت می کند.

ارتباط با ما:

ایمیل: info@csrsaf.org

وب سایت: www.csrsaf.org

+93780618000

تماس: +۹۳۷۸۰۶۱۸۰۰۰

www.csrsaf.org

info@csrsaf.org